

demonstreret, hvorledes man med fordel kan kombinere en empirisk anlagt undersøgelse med samfundsvidenskabelig tilgangsvinkel på det teoretiske plan.

Erik Helmer Pedersen

HANNE RASMUSSEN & MOGENS RÜDIGER: Danmarks historie 8: Tiden efter 1945. Redaktør: Søren Mørch. Gyldendal 1990. 485 s. incl. 35 s. bilag.

Denne afsluttende periodeskildring i »Universitets-Danmarkshistorien« – der jo ikke er dens sidste bind – skal klare et sværere job end nogen af de tidligere. Ligesom de tre forudgående dækker den på små 500 sider udviklingen i et halvt århundrede, men den spænder over mere omfattende historiske forandringer end de andre, og den må tage hensyn til læsernes særlige behov for at få præciseret og placeret samfundsforhold og hændelser, de selv erindrer. Desuden foreligger der et langt større trykt materiale at tage stilling til – i form af betænkninger, beretninger, forhandlingsreferater og avisstof – mens man omvendt endnu kun kan støtte sig til ganske få kvalificerede og generelt sigtende historiske oversigter og samleværker. Nærmest lå vel – inden Gyldendals egen illustrerede Danmarkshistorie – værkerne om De danske ministerier (af Tage Kaarsted), om sociale forhold (Sv. Aa. Hansen & Ingrid Henriksen) samt Paul Hammerichs letløbende trebinds Danmarkskrønike 1945-72. Men noget forbillede kunne disse ikke give, og behovet for et »samleværk« var tydeligt nok.

De to forfattere, der begge er uddannet som historikere ved Københavns Universitet i 70'erne, har ydet en stor indsats på denne vanskelige opgave. En tredje medarbejder (Jeppe Carlsen) har udarbejdet den afsluttende alfabetisk opstillede bogliste på 63 sider med henimod 1200 titler, hvoraf vel 2-300 kan betegnes som historiske arbejder, inklusive erindringer og dagbøger. Men forfatterne giver desuden efter hvert af bogens fem tidsafsnit en 10-15 siders litteraturoversigt, som nævner og emnebestemmer de vigtigste behandlinger og trykte kilder. Generelt er der her mere tale om opremsning af titler end om vejledende kvalitetsvurdering – en hel del har forf. åbenbart ikke selv læst i. Boglisten er heller ikke fuldstændig – af de 60 titler i den foreløbige bibliografi over Danske politiske partier 1970-1991 (af J. Elklit m.fl. 1991), der handler om »partihistorie m.m.« (nr. 137-198) mangler jeg de 19 – heraf f.eks.

John Logues »Socialism and Abundance« (1982). Men der er dog her givet et ret så nyttigt arbejdsgrundlag for andre.

Selve fremstillingen omtaler på sine 350 faktisk tætpakkede sider et overvældende stort antal begivenheder og politisk-økonomiske problemstillinger. De fleste meddelte data er også korrekte eller ihvertfald dokumentarisk funderede, og de er udvalgt og vinklet med et såre seriøst samfundsrettet sigte, uden skelen til journalistiske eller museale pop-effekter til hidlokning af husarer, som blot måtte ønske en ramme om genoplevelsen af svundne år. På visse punkter kan man vel endda rette saglige indvendinger mod denne dokumentariske puritanisme: Således er alle aktører i dansk politik, som ubetinget er bogens hovedemne, forblevet anonyme personnavne, uden ringeste tilløb til omtale endsiges tilkobling af deres personlige egenskaber, forudsætninger eller reaktionsmønstre. Tilsvarende savnes enhver sans for de konflikt- og samarbejdserfaringer, som næsten altid spiller ind på partiets og aktørers kurs i kritiske valgsituationer. Man må spørge om ikke bogens afpersonalisering og afpsykologisering af den politiske historie i urimelig grad beskærer den mulige, omend ofte svært håndgribelige indsigt i fortiden såvel som emnets almindelige læsertække. Bare en stribe portrætter med instruktive tekster kunne have hjulpet – men billeder eller kort har været jo ikke.

Bogens implicitte grundantagelse er, at erhvervs- og produktionsudviklingen – overvejende bestemt af de givne ressourcer og strukturer i samspil med konjunkturer o.a. påvirkninger udefra, men også til en vis grad af dansk økonomisk politik – former samfundsudviklingen, herunder det politiske systems dagsorden, delingslinjer og valgmuligheder. I overensstemmelse hermed er fremstillingen inddelt i fem kapitler efter konjunkturforløbet – 1945-47 (genoplysning), 1947-57 (»kold krig og økonomis integration«), 1957-73 (»velfærdsstaten opbygges«), 1973-82 (»krise og ustabilitet«) samt en efterfølgende »borgerlig offensiv« 1982-88. Selve den overordnede faktor, den »materielle basis« som hel- og halvmarxister siger, får dog kun en halv snes sider i hvert kapitel med beretning om produktionsudvikling og problemer i hovederhvervene. Man savner alvorligt et oversigtligt talmateriale over forløbene og er ikke hjulpet noget videre af henvisning til værkets 9. bind, »Dansk økonomisk statistik 1814-1980« (af Hans Chr. Johansen, 1984), som bl.a. mangelen på sagregister gør besværligt i brug. Man kunne her roligt have taget mønster efter Henrik Christoffersens bog om »dansk velfærdspolitik efter 1945« (1984), der løbende serverer de relevante tabeludsnit.

Den direkte kobling mellem konjunkturerne og den løbende politik lå (og ligger) jo overvejende i talrækkerne for pris- og lønstigninger,

bytteforhold, merimport, valutabeholdning, finanseffekt og rentesatser. Et par steder misser forf. tydeligt nok pointer her. Således den markante genopretning under VK-regeringen 1950-53, der med S-regeringens påfølgende fiasko var med til at styrke og påvirke den borgerlige politik i en årrække derefter (vel frem til VK-planen 1959 og valget 1960). Heller ikke den akutte krise 1980-82, da landet trods S-regeringens småreparationer syntes godt på vej »ned i afgrunden« med røde tal af rekordstørrelse, tildeles rimelig vægt i forløbet.

I stedet for sådanne konventionelle, men stadig uundværlige situationelle baggrundsinformationer får vi leveret gentagne skråsikre »dybere« forklaringer ved henvisninger til problemer omkring »produktivitet« (som forf. synes at forbinde helt med maskininvesteringer) og »struktur-rationalisering«, som vagt relateres til en vis overordnet erhvervspolitik eller rettere mangel på samme: Danmark »haltede bagefter« med en håndværkspræget og løntung industriproduktion, fik en »underordnet plads på verdensmarkedet«, drev »forsinket industripolitik« – der ikke havde nogen særlig virkning (!), men dog gjorde os ekstra sårbare for krisen fra 1973 o.s.v. Omvendt betragtes arbejdsmarked, lønstigninger – incl. pristalsreguleringen af lønningerne til 1982 – og socialpolitik stort set som levestandardproblemer uden nærmere forbindelse med konkurrenceevne, inflation og gældsætning.

Sagsfremstillingen, der endnu mere end værkets øvrige bind helt igennem lider under mangelen på præcise kildehenvisninger, minder her kraftigt om den serie (bort)forklaringer, politikerne fra 1973 gav på det økonomiske uføre i stedet for at vedgå deres egen skyld under den 15-årige ekspansion af de offentlige udgifter. Denne skelsættende, politisk iværksatte (men slet styrede) samfundsændring bliver her nærmest spillet ned og fremstår som en naturlig reaktion på årtiers påtvungne tilbageholdenhed, en genoptagelse af den forsinkede march mod en højere samfundsform: velfærdsstaten. Men synspunktet udtales ikke efter en klar problematisering og bevisførelse, og man følger hverken takten, omfanget eller sammensætningen i væksten – derimod mange mindre og større episoder af periodens politik, fra mælkestrejke og helhedsløsning til kildeskat, dagpengereform og bistandslov.

Tilsvarende savnes sammenhængende udredning af politikernes afmagt over for krisen fra 1973 – selvom vi møjsommeligt traver frem fra den ene pakkelsøning til den anden, fra påske- til august- og juleforlig. Forskelle mellem virksom indsats og de opreklamerede hovsa-, skin- og lappeløsninger fortøner sig. Det kniber stadig mere med interessen for de mange træer, når vi dog ikke øjner skoven eller bare dens vegetationsprofil. Noget mere overblik tilbyder bogen m.h.t. periodens første store skifte

i dansk økonomi, under Marshallplanen og den begyndende liberalisering fra 1948/49. Dette har forf., ligesom Alan Milward o.a. eurosocialister, valgt at anskue i lyset USAs selviske motiver – og de også er tæt ved at benægte hjælpens og handelens positive værdi, til og med overse vort lille lands gavn af det mellemeuropæiske Wirtschaftswunder, som Milward selv fremhæver. Den langt mere positive opfattelse, som en konference af danske og udenlandske sagkyndige over en bred front kunne samles om i 1987, (udgivet som særnummer af Økonomi & Politik), får ikke meget spillerum her.

Generelt er altså skildringen af de økonomiske forhold, som tildeles hovedrollen i forløbet, utilfredsstillende, og trods de mange detaljer savnes den faste ramme, der i hele perioden blev sat om arbejdet på Christiansborg af konjunkturtallene. For det var jo stadig dem, der gennemtvang nye forlig om skatter, statsudgifter, byggefinansiering o.s.v. Mindretals-parlamentarismens omdrejningsmaskineri kan man kalde det – fordi det var her regeringerne måtte handle sig frem til flertal for at overleve. Herved blev det også forklaringen på megen anden lovgivning, som blev tvunget med i købet, skønt den ikke hastede og havde konsekvenser langt ud over anledningen. Nyere dansk politiks historie handler nok ikke mindst om de utilsigtede følger af at døgnets problemer klares i en snæver vending. En afgørende rolle tilfalder ofte de »situationelle« faktorer, et sammenfald af afgørelser og ændringer, der kan siges at være historieforskningens inderste kerne, når den skal defineres i forhold til de andre, systematiske d.v.s. primært lovmæssighedsorienterede samfundsvidenskaber.

Andre direkte iagttagelige grundvilkår og strukturændringer i dansk politik er næsten gledet helt ud. Det gælder faktorer i og omkring selve det politiske system: Lovgivningsarbejdet har ændret sig både før og efter den nye grundlov 1953 – i et nyt samspil mellem embedsværket, lokalstyre, organisationer og opinion. Også lovgiverne er jo skiftet ud, både som personer og typer. Og der er sket meget store ændringer i partiernes og andre organisationers sammensætning, mål, virke og opbygning, såvel som i massemediernes og de forskellige internationale organisationers rolle. Ikke mindst har befolkningens/vælgernes holdninger og deltagelse i det politiske liv (i bredeste forstand) ændret afgørende karakter på flere dimensioner og af mange forskellige højst interessante årsager.

Alt dette, der ikke bare foregik i en jævn envejs strøm, men i spring og sving under indtryk af begivenhederne, har ikke fundet plads i bogen. Det savnes. Muligvis kunne man ikke forlange, at forf. selv skulle gennemgå den omfattende litteratur fra politologer, valgsociologer m.fl.

Men det vigtigste blev faktisk sammenfattet i en 181-siders projektsbetænkning »Dansk politik under forandring 1945-1985« (red. af Birgit Nüchel Thomsen m.fl., Forskningssekretariatet 1987). Den totale mangel på dækning af ændringen i det politiske livs generelle mønstre er ihvertfald uacceptabel for en bog, der mest handler om politik.

Bogens store svaghed er at den ikke har evnet at fokusere, sortere og sammenkæde vilkår, begivenheder og beslutninger samt disses virkninger på både alliancerne og beslutningssystemet. Derfor giver den kronologisk fremadskridende beretning om danske folketingspolitik, der er blevet bogens tyngdepunkt, som helhed endnu mindre perspektiv og stof til eftertanke end nødvendigt for en grundbog af denne type. Stedvis i så høj grad, at ældre historikere vil tænke sig tilbage til indtæringen af Engelstofts og Wendts lærebog om Danmark 1814-1933 (kaldet »Telefonbogen«). Der er også lyspunkter her og der, især nogle af de overblikssprægede »ekskurser« om lidt større lovgivningsproblemer vedr. boliglovgivning, forsvarsforligene, bilandene m.v. Men skavankerne i bogens opbygning er alvorlige.

Sammenlignet hermed svinder mere konkrete fejl, mangler og problematiske ytringer ind. De findes dog, og en række af dem skal næves her:

1. Man bør ikke forklare strejkerne og den »sociale uro« i sommeren 1945 med arbejdernes realløn og »elendige forhold«. Købekraften blev faktisk lynhurtigt skruet op på førkrigniveauet – hvilket nok var ret uforsvarligt økonomisk set og ihvertfald urimeligt i forhold til flere andre grupper såsom tjenestemænd og pensionister.
2. Det var ikke Venstreregeringen, der frilagde importen fra Sterlingområdet i efteråret 1945, men den forudgående samlingsregering – i enighed, da der i starten var gode argumenter for at gøre det. Ej heller »bestod importen hovedsageligt af forbrugsvarer« (s.55), efter mine kilder kun 15% (færdigvarer).
3. Det er urimeligt at spise hele opgøret om Sydslesvig 1945-47 af med en halv side (s.57) – især når den kuldsejlede forvaltningskommission straks efter kan få en hel side. Grænsesagen pegede måske ikke »fremad« – men hvor mange sager gør det? Den greb stærkt ind i dansk politik og siger noget om det emne.
4. Også tilkomsten af Grundloven af 1953 kommer forf. alt for hurtigt om ved. De hævder iøvrigt også fejlagtigt, at »4% spærreregelen blev

lempet« i den nye valglov (s. 101). Der var ingen sådan regel før 1953, men tanker herom, hvis mening og skæbne, man godt kunne meddele.

5. Det er urimeligt at se kriseopgøret i efteråret 1950 (s. 94ff) som kulmination på en strid for og imod aktiv industripolitik. En sådan havde S som helhed ingen reel appetit på. Heller ikke DsF, hvis fleste medlemmer det ikke ville gavne. DsF ville til gengæld for næsten enhver pris slippe for selv at række hånd til indgreb i pristalsreguleringen (et problem bogen ikke går ind på) eller til afgiftsforhøjelser. Dette måtte regeringen bøje sig for – og derfor gå af.

6. Uanset hvad forf. selv måtte mene om NATO-politikken, så var og er den dansk stillingtagen i Øst-Vestkonflikten. Den skete med åbne øjne og med tilslutning af et klart og solidt flertal blandt vælgerne, som i 44 år har holdt sig tværs igennem svingninger (– det kan indskydes, at bogen hverken her eller andetsteds anvender opinionsmålingerne som materiale). Selvom Danmark ganske rigtigt holdt både udgifterne og risikomomentet ved sin NATO-deltagelse nede, var »den kolde krig« altså ikke »stormagternes kolde krig« men også Danmarks. Og den håndfaste afvisning af Stalins, Krustjovs og Bresjnevs håndlangere ude og hjemme havde også gode grunde, som trods forivrelser fortjener et bedre prædikat end »hysterisk antikommunisme« (s. 67 m.v.).

7. Skildringen af »De økonomisk-politiske virkemidler« i 1950erne vrimler af fejl og selvmodsigelser. Først hedder det, at politikken før 1950 havde bygget på et »overskud på nationalbudgettet«. Dernæst, at regeringen dårlig kunne styre aktiviteten, fordi den store selvfinansiering gjorde pengepolitikken ineffektiv – hvorpå den i 1955 indså, at de svigtende investeringer ikke kunne afhjælpes med »den hidtil anvendte pengepolitiske regulering af investeringerne«. Disse afhang imidlertid også af øget efterspørgsel »og dermed en større kapacitetsudnyttelse«... (s. 106f).

8. Det bør først diskuteres nøjere, om 60ernes store og dyre samfundsændringer virkelig igangsattes af trekantregeringen, som et »svar« på 50ernes sparepolitik (s. 167ff) og inden VK-planens fallit og SFs valgsejr nov 1960. Udgifterne kom ihvertfald først rigtig med fra 1961. Dette er et af de steder, hvor opstilling og læsning af tabeller ville kunne klargøre meget.

9. Helhedsløsningen 1963 virkede ikke som hævdet efter hensigten i to år (s. 183f). Både løninflationen og betalingsunderskuddet var tilbage i

fuld vigør for det andet år (1964). Også dette ville fremgå af ordentlige tabeller....

10. Det afbræk i byggeriet, der hævdes som resultat af byggelovgivningen midt i 60'erne, kan ikke ses på de samlede tal og derfor næppe kaldes en »byggekrise« (s. 194). Igen burde man have det på en tabel. En kortvarig mikroskopisk afmatning i året 1968 forhindrede ikke, at byggesektoren fortsat var »overophedet« helt frem til verdenskrisen satte sine spor i sommeren 1974.

11. Brydningerne i SF 1966-67 forstås ikke uden den redegørelse for partiets særlige opbygning, der helt mangler her (s. 198), jfr. bemærkningerne overfor. Bag de 6 VSeres frafald i dec. 1967 lå jo både en allerede eksisterende magtkamp og en fundamental uenighed om reformistisk politik – ja måske om demokratiet.

12. Kan man sige, at studenter- og ungdomsoprøret fra 1968 – med sin hurtige hang til Maoisme, Baader-Meinhoff-sympatier og anden voldsdyrkelse – skubbede debatten i »antiautoritær retning«? mens »regeringen reagerede skarpt og håndfast på disse demonstrationer og satte store politistyrker ind...« (s. 202, jfr. s. 228ff)? Bogen fortier, at dette »oprør« gennem 70'erne rummede kim til en af dansk efterkrigstids meget få undsigelser af demokratiet og retsstaten.

13. Man kan næppe hævde, at S-regeringen 1971-73 »fortsatte den stramme finanspolitik« (s. 216). Ingen af de økonomiske indikatorer syntes da heller påvirket af en sådan. Tværtimod gik man med lukkede øjne lige frem mod konjunktursammenbruddet.

14. Der siges for lidt om debat og argumentation op til EF-aftemningen 1972 samt om beslutningens forløb, problematik og delingslinjer i Socialdemokratiet og fagbevægelsen – een side (s. 245f). Det senere forløb i partiet og i dansk EF-politik frem til denne dag bliver uforståeligt. Det er særlig svært at undvære opinionsundersøgelserne her.

15. Omtalen af erhvervsudviklingen 1973-82 (s. 266f) viser igen selvmodsigende tal (eller begrebsforvirring). Det siges, at det internationale økonomiske tilbageslag specielt i Danmark udviklede sig til en egentlig krise p.gr. »strukturelle svagheder«, som bestod i at den »spekulative kapital var for stor« til skade for investeringerne. Hvorfor postulere, at spekulation »binder« eller fortærer kapital, så der bliver færre midler til maskinkøb m.v.? Hvert køb har jo en sælger. Man kunne i stedet have peget på manifesterede faktorer som det meget høje danske renteniveau, der var skabt af bygge-boom, offentligt overforbrug m.v.

16. Bogens skildring af »borgerlig offensiv« og politik til fordel for de selvstændige erhvervsdrivende efter 1982 (s.363), finder ikke støtte i den løbende statistik over løn og forbrug – og i samtidens debat var der stærkt delte meninger om hvilken vej de mindre indkomstforskydninger gik. Incl. skattereformen 1985 er det ihvertfald meget svært at få øje på nogen favørbehandling af højere indkomster. Det er under alle forhold ved siden af – og med inddragelse af elementær statistik også umuligt – at forbigå den kendsgerning, at firkloverregeringen ikke evnede, eller måske ikke ville gå løs på overførselsindkomsterne og de andre hovedposter i de offentlige udgifter.

Bogen bør benyttes med kritisk omtanke og supplerende materiale. Redaktøren og forlaget har ingen ære af dette bind.

Niels Thomsen

TAGE KAARSTED: De danske ministerier 1953-1972. Udgivet af PFA-Pension i kommission hos Odense Universitetsforlag, København 1992. 534 s., 250 kr. (hele værket, bd. 1-4, 600 kr.)

Tage Kaarsteds sidste bind om de danske ministerier præges af imponerende mange oplysninger, få fejl, et godt politisk og menneskeligt jugement, og en begrænset overskuelighed.

Det foreliggende bind, nr. 4 i rækken, er naturligt nok bundet til den form, som oprindeligt anlagdes af Svend Thorsen med bd. 1 (1848-1901) fra 1967 og bd. 2 (1901-1929) fra 1972, og som Kaarsted fulgte med enkelte ændringer i bd. 3 (1929-1953) fra 1977. Gennem bindene er der dog ikke blot udviklet en stadig tættere beskrivelse – 500 tætskrevne, dobbeltspaltede sider er meget til en snes års danske politik – men også en glidning fra det biografiske til den almindelige politiske historie. Det har gjort Kaarsteds bind særdeles interessante, men det har også medført, at der i stigende grad fornemmes en modsætning mellem formen: gennemgangen af de enkelte ministres liv og virke, og indholdet: den politiske historie set fra Christiansborg. For værket er ikke blot regeringernes historie, men også Folketingets og med store bidrag til partihistorien.

Kaarsteds bd. 3 havde i mange år status som den bedste politiske Danmarkshistorie for sin periode, og det er ikke ganske blevet overhalet af de senere udkomne Danmarkshistorier fra Gyldendal eller fra Gylden-